

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

Сергій ПАВЛЕНКО

●

ВЗАЄМОДІЯ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ВЛАДИ З МАГІСТРАТАМИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII - НА ПОЧАТКУ XVIII ст.

Прихід до влади у середині XVII століття вітчизняної військової адміністрації на теренах середньовічної України істотно вплинув на характер місцевого самоврядування. Магдебурзьке право в попередні десятиріччя і в наступні, як справедливо зауважує його дослідниця Тетяна Гошко, не мало застиглих форм, еволюціонувало під впливом нових реалій.¹ Гетьманські інституції, що постали у ході Національно-визвольної війни 1648-1654 рр., залишивши магістрати як зручну форму міського самоуправління, водночас стали вищою для них законодавчою інстанцією, яка визначала правничі можливості міських урядників. Наприклад, у гетьманському універсалі І.Мазепи від 11 січня 1698 року Ніжинському магістрату перелічено села, надані для підтримки міста, детально описано систему податків, які дозволяється брати з міщан, регламентується діяльність цехів. Усе це мало чинитися «не на приватний якого одного, албо и другого особи пожиток, але до ратуша на поратунок всѣх жителей тамошних и на оздобу мѣста порядком призвоитим оборочатися повинни».² Тобто без подібного універсалу магдебурзьке право мало ніби незаконний характер.

Після зміни гетьмана війти їхали до гетьманської резиденції за отриманням підтверджувального універсалу. Так, у вересні 1687 року, якраз після скинення І. Самойловича, новий зверхник України І.Мазепа, розглянувши супліку «пана войта, бурмистров, райцов и всѣх майстратових мѣста их царского пресвѣтлого величества Чернѣгова» прийняв рішення «права их и суды майдебурские» підтвердити, а також залишив за магістратом село Петрушичі, «так и перевоз на реци Десни и млинов одного на рецѣ Бѣлоусѣ, прозиваемого Погорѣлого, другого на рецѣ Стрижнѣ, прозиваемого Ялоцкого, озер и волок з давно им належных».³ Згідно з універсалом, «яко пан полковник черниговский и жаден з старшого и меншого товариства. так и нікто инший в том майдебурском прави и владінію помененного села, перевоза, млинов и озер им пану войтови, бурмистром, райцом, мешаном и всім найменшой не чинил перешкоды».

Гетьманська адміністрація впливала на перебіг виборів війтів у провідних містах України. Зверхник держави надавав дозвіл на їхню елекцію. Так, після смерті київського войта Івана Биковського І.Мазепа послав до Києва значних військових товаришів Захара Шийкевича та Григорія Карпюча (Коровченка), які зібрали міських «урядників з цехмістрами та поспільством» і 13 жовтня 1699 р. провели вибори.⁴ Хоча учасники елекції розглядали чотири кандидатури, схоже, цей процес був керований людьми гетьмана, які попередньо зустрічалися з місцевою елітою і організували виборчий процес. Як відомо з документа за 1688 р., гетьман навіть посилав генерального суддю Саву Прокоповича та інших значних військових товаришів розслідувати «о бывшем войте киевском».⁵ Це вказує на те, що магістрати мали певні права, але водночас не були безконтрольними у своїй діяльності.

Оскільки інтереси магістратів часто стикалися з діями полкової влади, це породжувало низку конфліктів, які доводилося вирішувати у гетьманській резиденції. Як правило, це були господарчі, податкові спори. Але були й інші. Так, відома колізія чернігівського полковника Григорія Самойловича, сина гетьмана І.Самойловича, з магістратом за символіку Чернігова. У чолобитній старшини, яка взяла участь у Коломацькому перевороті 1687 р., є такі красномовні рядки:

«А сын его, Григорий, в Чернигове бранил войта и мещан, и лаючи казнью грозил, что войт и мещане хотели поставит на ратуше орла платаного, в то знамение, что город Чернигов есть власное их царского пресветлого величества отчина, и говорил Григорий войту и мещанам так: «Не будете, мужики, жить на свете, что хотите выломаться из подданства господина отца моего и поддаться Москве». И приказал, дабы орла не ставили и ставить не дерзали».⁶

Поряд з цим багато питань полкова старшина не могла вирішити без магістрату. Незважаючи на отримання у 1706 р. впливового універсалу від І.Мазепи про дозвіл на будівництво греблі та млина, чернігівський полковник П. Полуботок дбає й про додаткове юридичне оформлення важливого для нього документа. У Чернігівському магістраті він отримав запис-підтвердження: «На магистрате его царского пресвѣтлого величества чернѣговском, перед нами, Федотом Лопатою, войтом чернѣговским, Федором Якимовичом, Герасимом Звѣром, бурмистрами и раицами в ратуши Черниговском зо всѣми его милость пан Павел Полуботок, полковник войска ега царского пресвѣтлого величества Запорожского чернѣговский презентовал висоце поважній унѣверсал реиментарский на фундоване гребли на рецѣ Снов под селом Новими Боровичами данній и уступленные своих на той же рецѣ замишишь и урощищъ от висоце в Богу превелебного отца архимандрита святотроицкого стверженое и от пана Василя Полуницкого, бывшего сотника любецкого, купчой лист до той же гребли належачие требующи, абы были приняты и для тых лепшое твердости в Книги, ратуша Черниговского уписаны, которые мы примуючи перед собою читать казали, а по прочитаню уписать повелѣли, о чом тѣе листы ширей и достатечнѣи описувають и так се в собѣ писмом руским писаніе мают».⁷

Насамкінець зазначу, що взаємодія магістратів і гетьманської, полковницьких влад – досить цікава тема, яка ще чекає на свого дослідника.

Джерела та література:

1. Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XVI- поч. XVII ст. - Львів: Афіша, 2002. - С. 139.
2. Універсал Івана Мазепи від 11 січня 1698 року // Універсали Івана Мазепи. 1687 - 1709 (упорядник Іван Бутич). - Київ, Львів: НТШ, 2002. - С. 306.
3. Універсал Івана Мазепи місту Чернігову // Універсали Івана Мазепи. 1687 - 1709. - С. 414-415.
4. Величко С. Літопис. - К.: Дніпро, 1991. - Т. 2. - С. 594-599.
5. Лист І. Мазепи до Івана, Петра та Софії Олексійовичів від 24 лютого 1688 р. // Листи Івана Мазепи. - К.: Інститут історії України НАН України, 2002. - Т. 1. - С. 120.
6. Челобитная от всего войска малороссийского, о доносе на гетмана Самуїловича в его измене и поступках // Рігельман О. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі. - К.: Либідь, 1994. - С. 485.
7. Універсали Івана Мазепи. 1687 - 1709. - С. 496.

